

Eesti talu, kus oli oma haigla

Heiki Pärdi, ajaloolane

17.05.2026

- **Laiema tuntuse sai Jaan Tammann vene õigeusu kirikute ehitajana.**
- **Haigla ehitamine ühte tallu oli kahtlemata enneolematu tegu.**
- **Jaan Tammann jäi kuni oma surmani Sikana talu rentnikuks.**✓

Jaan Tammann sündis 1832 Tori kroonuvallas Selja kõrtsis oma pere seitsmenda lapsena, kuid 1834. ja 1841. aasta vahel oli pere asunud ümber Sikana renditalu. Hariduse sai ta Tori valla- ja kihelkonnakoolis.

Hakkaja noormees, nagu Jaan Tammann oli, tegeles ta talutöö kõrvalt raamatute müügiga. Käies talust tallu ja vallast valda, tutvus ta paljude oma aja ärksate Eesti inimestega. Nende hulgas oli tuntud ärkamisaja tegelasi, nagu näiteks Holstre kandi Pulleritsu koolmeister Jaan Adamson, Vändras Johann Voldemar Jannsen ja pastor Carl Eduard Anton Körber.

Õppis muuhulgas ka raamatuköitmist ja proovis kätt isegi kirjastajana, andes 1859 välja C.E.A. Körberi «Tekäia-Ramatu». Seejärel üritas pidada talurahvapööde Vändras, Toris ja kodutalus Sikanas.

Ehitusettevõtja ja avaliku elu tegelane Jaan Tammann (1832–1890). Foto: Tori valla kultuurikeskus

Tammann oli 1868 Pärnu Põllumeeste Seltsi loomise algataja, muuseas koos Jüri Pooliga, kelle poeg Mart hiljem Sikana talu ära ostis. Eesti Aleksandrikooli peakomitee koosseisu, mille presidendiks ta valiti, oli ta end 1870 kirja pannud kui «kaupmees Pärnumaalt», 1880 aga «I gildi kaupmees Vändras».

Tema elutööks kujunes siiski ehitusettevõtlus, ehkki ta oli sel alal iseõppija. Muide, tal oli oma aja kohta väga korralik raamatukogu. Kunagine Postimehe peatoimetaja Anton Jürgenstein pidas seda üheks oma aja kõige suuremaks eestlasele kuulunud raamatukoguks.

Esimene teadaolev tema käe all valminud hoone oli 1864 Pärnu saksa tütarlaste kooli maja (Rüütli 40). Ajaleht Eesti Postimees kirjutas sel puhul uhkustundega, et maja ehitaja oli *«selge puhhas Eesti mees Torri vallast, nendasamma ka temma abimehed, teised müriseppad on keik Torri mehed...vata se teeb moistlikko eest inimesele head meelt, kui Eestimehhed omma eht eesti mundres seddasamma tevad, mis peale endisel aeal ...issärranis lodud meistrid arvati tarvis ollevad. Ja jah, Eestimees võib seddasamma teha, mis muud mehed tevad, kui agga sedavõrd õppetust on sanud»*.

Pärnu Linna Kõrgem Tütarlastekooli hoone tänapäeval. Foto: EESTI ARHITEKTUURIMUUSEUM

Oma aja kohta väga esindusliku ja suure Tori vallamaja (1889) ehitas samuti Jaan Tammann. Foto: Heiki Pärdi

Tammann oli lisaks ärialasele tegevusele ka väga toimekalt kohaliku kultuuri-hariduselu edendamas. Oma kodukohas austatud ja lugupeetud vallavolikogu liige ja peakohtumees Jaan Tammann ehitas avara (32 x 15 m) Tori kihelkonnakooli hoone (1874) ja suurejoonelise vallamaja (1889). 6. novembril 1874. aastal Pärnu Põllumeeste Seltsi koosolekul Toris ütles Carl Robert Jakobson:

«... kui väga Tori vald ennast seesuguse koolimajaga, mille sarnast tervel Liivimaal rahvakoolide jaoks ei ole, austanud, aga ka need mehed, kes selle kooli asutamist korda saatnud ja esiotsa oma kuluga ehitama hakanud. See kool olla terve Eesti rahvale auks ja terve Eesti rahva eest olla seepärast need mehed austuse väärt, kelle hoole ja ohverduste läbi see kool elusse tõusnud, nimelt Jaan Tamman ja Jaan Juntson.»

Tori kihelkonnakool Pärnu jõe kõrgel kaldal sai Jaan Tammanni ehitatuna valmis 1874. Õppetööd tehti siin kuni 1962. aastani, hoone lammutati 1990. aastate lõpus. Foto: ERM

Tema algatusel ja rahastamisel loodi Toris näiteks puhkpilliorkester; kohaliku «Salme» seltsi korraldatud Koidula näitemängu «Säärane mulk» etendus 17. juunil 1884 toimus Sikana talu suures viljaküünis.

Laiema tuntuse sai Tammann aga vene õigeusu kirikute ehitajana. Esimese õigeusu kiriku hoone ehitas ta Kilingi-Nõmme juba 1870, mis praegu on varemeis.

Järgnevalt rajas ta aastail 1871–1878 mitmel pool Eestis kokku veel 12 vene kirikut. 1871–1873 ehitas ta Tartumaal Ilmjärve, Vana-Nõo, Kastolatsi ja Vana-Prangli kirikud. 1875–1878 püstitas ta Pärnumaal, Tartumaal ja Võrumaal kokku kaheksa kirikut: Jõõpre, Kergu, Pärnu-Jaagupi, Soontaga, Saare, Võnnu, Rápina ja Mustvee.

Kergu Suurkannataja Püha Sinaiida kirik, ehitas 1875–1877 Jaan Tammann. Foto: Wiimedia Commons

Sikana talu asub Pärnu-Paide maantee ääres, 10–12 km Vändrast Pärnu poole, täpselt Tori ja Vändra valla piiri peal. Algselt oli Sikana keskmise suurusega (66 ha) talu Mannare küla äärealal, aga Jaan Tammann asus seda laiendama. 1885 aastaks oli talu valduses juba peaaegu 500 ha maad.

Jaan Tammann ostis 1872 Vana-Vändra mõisalt umbes 88 ha suuruse Mückenburgi talukoha ning suure, metsarikka Massu talu (260 ha), lõpuks 1878 omandas ta veel naabertalu Tammisaare (52 ha).

Sikanal tehti kõvasti maaparandustöid, et suurendada põldu ning heina- ja karjamaid. 1875 mindi Sikanal üle tõukarja pidamisele ning tallu rajati oma piimatallitus.

Sellest kirjutati Perno Postimehes: «*Seltsi kassameister J. Tammann rääkinud Soome wiisi järele ära säetud piimatallitusest, midas tema oma päriskoha pääl sisse säädnud, sinna kewadi ka üht õpetatud Soome naisterahwast tahab ametisse panna ja siis sääl ilma hinnata wõi tegemises õpetust laseb anda. Tema palumise pääle annud Selts ta piimatallitusele selle nime: Pärnu Eesti Põllumeeste Seltsi näite piimatallitus*».

Sikana talu peahoone olevat sisse õnnistatud 25. detsembril 1878 koos ilutulestiku ehk «veiervärgiga». Pilt umbes aastast 1900. Foto: Erakogu

Sikanal oli ka suur viljapuuad ja peeti mesilasi. 1878 hakkas Sikanal tööle auruveski, siin oli ka oma tellisetehas. 1887 oli Sikanal suur tuleõnnetus, kui põles maha suur hulk talu hooneid: mitu lauta, viljakuivati, veski ja palju muudki. Taastamiseks olevat kulunud 10 000 rubla, mis tol ajal oli väga suur summa.

See mõjus Jaan Tammanni tervisele laastavalt. Muide, vahetult enne suurt tulekahju ehitati tallu oma tellisetehase punastest tellistest stiilne mansardkorrusega haigemaja, mis jäigi Tammanni üheks viimaseks ettevõtmiseks.

Siinses haiglas, mis avati 1. juunil 1889, oli 20 voodikohta neljas eri ruumis. Kliinikul oli eraldi meeste ja naiste osakond, siin andis doktor Dzirne ka sünnitusabi. Voodihaiged said tasu eest haigemajas ka süüa, ent võisid toidu ka kodunt kaasa tuua. Samas avati ka apteek.

Haigla ehitamine ühte tallu on kahtlemata enneolematu tegu mitte ainult Eesti jaoks, vaid laiemaltki. See näitab veel kord Tammanni avarapilgulist sotsiaalset mõtlemist ja hoolimist maarahva muredest.

1887 ehitati Sikanale ka uhke ja esinduslik «tohtrimaja», kus hakkas rahvast arstima äsja Tartu Ülikooli lõpetanud noor lätlasest arst Janis Dzirne. Foto: Erakogu

Jaan Tammann jäi kuni oma surmani Sikana talu rentnikuks, sest Tori kroonimõisas hakati talusid talupoegadele müüma alles 1886. Talu ostulepingu sõlmis tema poeg Aleksander 1897 ning ühendas 1901 erinevad kinnistud üheks suurtaluks ning müüs selle 1912 Mart Poolile. Mardi isa Jüri, Vändra lähedal asuva Vaki talu peremees ja kõrtsmik oli pärit teisest siitkandi kuulsast Piistaoja talust. Mart Pool oli praeguse omaniku ja häärberi taastaja Aado Kivi vanaisa.

Eesti ajal oli Sikana eeskujulik suurtalu. 1939. aasta põllumajandusloenduse andmeil oli peremees Mart Pooli majandil maad kokku 470, 4 ha, sellest põllumaad 190 ha ja metsa 110 ha. Aias kasvas 90 õunapuud, kaks pigni- ja kirsipuud ning 5 ploomi, karusmarju oli 50, mustsõstraid 25 ja punast sõstart 15 põõsast. Loomadest peeti 15 hobust, 67 veist, neist 35 lüpsilehma, 19 siga, 20 lammast, 80 kana ja parti ning 8 mesilasperet.

Suuremaist masinaist oli talus üks aurumasin, kaks traktorit ja kaks viljapeksumasinat. Sikana talus oli tol ajal tervelt kaheksa elumaja, neist kolmes suuremas oli ühes seitse, ühes kaheksa ja ühes üheksa eluruumi. Ühes elumajas oli sees ka vesivarustus. Muude hoonete hulgas oli 1934 ehitatud suur põllukivist puhaslaut (250 m²), kuivati, puhassigala, kanala. Kokku oli talus 20 hoonet.

Kõik viis talutütart olid gümnaasiumiharidusega, poeg Mart aga oli lõpetanud Tartu Ülikooli loomaarsti diplomiga. Loenduse hetkel oli talus 33 palgatöölist, nende seas kuus poolakat.

Sikana häärber aastal 2004. Foto: Heiki Pärdi

Kunagise karjamõisa peahoone on maakivist alusmüüri, ärklikorruse ja keldritega 240 m² põhjapindalaga puithoone. Sellel on rõhtpalkseinad, linaõlivärviga viimistletud laudvooderdus fassaadil ning eterniitkatus. Peasissekäik on esikülje edelapoolses otsas, väljaehitatud eeskoja kaudu.

Esiküljel on keskne, katuse kõrguseni ulatuv frontoon. Hoone edelapoolses otsas on katuse räästajoone kõrguseni ulatuv lameda katusega väljaehitis (võibolla hilisem juurdeehitus). Katuse serva piirab lauast pitsornament (puitpits). Akende kohal on pitsornamendiga kaunistatud liistud. Otsaviiludes on kaks väikest rombikujulist akent. Uhke klaasveranda ja mõlemad trepikojad on lammutatud.

1940 tehti Sikana suurtalust nõukogulik riigimajand ehk sovhoos, mis 1944 liideti Pärnjõe sovhoosiga. Vene ajal elas siin kaheksa perekonda ning hoone oli jagatud korteriteks. 1993. aastal tagastati talu Poolide suguvõsale ja 2008. aastal jagati hooned ja maad sugulaste vahel.

Muide, 1961 võeti Sikana park riikliku looduskaitse alla.

Sikana pargist voolab läbi Piistaoja, millest ühele poole jäi Tori, teisele poole Vändra vald. Foto: Heiki Pärdi

Suuremahulised renoveerimistööd algasid Sikanas 2019. aastal, milleks telliti projekt arhitekt Rutt Klebandilt. Esmalt tegi töid Aado Kivile kuuluv ettevõtte Tartu Ehitus, hiljem jätkas ehitust Maakivist OÜ Viljandist, sisekujunduse tegi sisearhitekt Kaari Metslang.

Uuendamist alustades oli häärberi seisukord äärmiselt halb ning selle taastamiseks viimane aeg. «See oli ikka paras õudukas. Seal oli ikka niisugune laga, et tule tagurpidi välja. Kui mõni aasta oleks veel möödunud, poleks sel töö enam mõtet olnud: põrandad olid sisse kukkunud, katus lasi vett läbi ning maja oli täis rämpsu,» meenutas Kivi tollast olukorda.

Taluhäärberist jäi järele peaaegu 150 aastat vana rõhtpalkseintega ärklikorrusega «luukere» ja üksikud detailid: siseuks, mõni aken, suurem osa aknalauke, ühe toa puitlagi, natuke vanu põrandalaudu ja erilise pärlina osaliselt säilinud otse palkseintele kleebitud algne tapeet.

Vahetult enne renoveerimise algust oli kunagine stiilne elumaja nii väljast kui seest masendavas seisukorras. Foto: Erakogu

Maja näeb tagant välja sama hea kui eestki. Foto: Heiki Pärdi

Vana algupärase tapeedi koopia edastab 150 aasta tagust hõngu uuenenud vanas majas. Foto: Heiki Pärdi

Aado Kivil on eriti hea meel vahepeal hävinud uhke klaasveranda taastamise üle. Foto: Heiki Pärdi

2025 võitis Sikana kauneima Eesti maakodu nimetuse ning selle taastamise loost kirjutati päris põhjalikult mitmes Eesti väljaandes.

16. mail 2026 korraldab Eesti Vabaõhumuuseumi maaarhitektuurikeskus Sikanal vana maamaja päeva, kus räägitakse lähemalt Jaan Tammannist, Tori-Vändra kandi silmapaistvaist ehitistest ja muust.